

teoretických východiscích. Data ze sociálnych médií pokrýva kapitola 8. Oceňuji širší diskusii o etických aspektoch, identite aktérov a neprúhlednosti sociálnych síti a jejich algoritmu. Chybí mi ale praktický návod na strojové sbírání (těžbu) dat pro výzkumné účely a upozornění na překážky, se kterými se musíme popasovat. Těžba dat ze sociálnych síti není tak jednoduchá, jak by se mohlo na první pohled zdát. Sociální média jsou v rukou soukromých společností a jejich (legitimní) snaha o maximalizaci zisku se bohužel projevuje v postupném omezování přístupu k jejich API rozhraní pro výzkumné účely.

Jak jsem se zmínil v úvodu této recenze, hlavní smysl a přínos *Fantastických dat* pro čtenáře vidím v tom, že poskytují přehled způsobů, jak můžeme získat (vytvorit či sesbírat) data pro svůj společenskovední výzkum. Tomuto hlavnímu účelu se poněkud vymykají čtyři kapitoly věnující se obsahové analýze (kapitola 9), kritické analýze diskurzu (kapitola 10), komparativní analýze (kapitola 13) a sledování procesu (kapitola 14). Všechny čtyři kapitoly jsou zpracovány kvalitně, odpovídají ale na jinou otázku (jak můžeme data využít a analyzovat) a své místo by si našly v jiné (samostatné) učebnici metodologií výzkumu, respektive metod analýzy dat.

Vít Beneš
Metropolitní univerzita Praha
vit.benes@mup.cz

Jan Keller: *Současná francouzská sociologie*

Praha, Nakladatelství Karolinum / Sociologické nakladatelství (SLON), 2022, 369 s.

Najnovšia kniha Jana Kellera môže u prípadných záujemcov vyvolať niekoľko nedorozumení. Prvým môže byť očakávanie, že ide o reedíciu skript, ktoré pod rovnakým názvom vyšli v Brne na Univerzite

J. E. Purkyně (v rámci Štátneho pedagogického nakladateľstva so sídlom v Prahe) v roku 1989. Rozsah aktuálnej knihy (takmer 400 strán) a najmä obsah ukazujú, že ide o úplne nové dielo, opierajúce sa o publikácie vydané vo Francúzsku najmä po roku 1990. No treba zdôrazniť, že obsahový presah ide až k publikáciami z obdobia po druhej svetovej vojne, v ojedinelých prípadoch ešte ďalej, až na začiatok 20. storočia. Čo bolo súčasné v roku 1989, už je po vyše tridsiatich rokoch už skôr dejinami, preto nemá zmysel novú knihu spájať so staršími rovnomennými skriptami. Dnešná súčasnosť, a tej sa podrobne Keller venuje, je predsa len aktuálnejšia a kniha rieši témy a opiera sa aj o knihy, ktoré sú už súčasťou 21. storočia.

Druhým možným nedorozumením môže byť očakávanie, že ide o knihu mapujúcu kľúčové postavy francúzskej sociológie, prípadne aktuálne teórie, ktoré hýbu súčasným akademickým svetom vo Francúzsku. Toto očakávanie je naplnené len čiastočne, sám autor už v úvode prvej kapitoly vysvetľuje, čo je jadrom jeho diagnózy doby. „Na prehľade vybraných sociologických disciplín rozvíjaných francúzskymi bádateľmi sa pokúsime ukázať, že vo vývoji súčasnej vyspelej spoločnosti sa vyskytuje síce množstvo problémov, nič však nenasvedčuje o tom, že by sa vymykali nápatiam, ktoré tu existujú od vzniku modernity, či dokonca, že by ohlasovali jej koniec. Postupne tak prevedieme čitateľa problematikou sociálnej štruktúry, otázkami práce a zamestnania, štúdiom formálnych organizácií, výsledkami bádania o škole a vzdelávaní, rodine a príbuzenstve, meste a bývaní.“ (s. 21) K tomuto treba ešte doplniť, že neskôr autor rozširuje okruh autorov aj na pôvodne nefrancúzskych autorov, ktorí však pôsobili vo Francúzsku, alebo ovplyvnili debaty vo francúzskej sociológii (ako napr. Manuel Castells).

Autor však priznáva aj obmedzenia práce a zdôrazňuje, že takáto práca nie je schopná obsiahnuť sociologickú produk-

ciu vo Francúzsku v celej jej šírke. Opomína okrem iných situácií v oblasti politickej sociológie, v oblasti sociológie zdravia a nemoci, v sociológii médií, v sociológii náboženstva, sociológii umenia alebo sociológii vedy. Upresňuje, že sa zameriava primárne na vývoj sociálnej štruktúry a na oblasti, ktoré sú s týmto vývojom najužšie späté a v ktorých sa premeny spoločnosti bezprostredne odrážajú (poznámka pod čiarou, s. 21).

Napriek takémuto vymedzeniu predmetu a obsahu knihy je však kniha veľmi komplexnou reflexiou súčasnej francúzskej sociológie. Dajú sa v nej nájsť aj presahy k aktuálnym teoretikom a taktiež k takým všeobecným sociologickým témam, ako sú industriálna a postindustriálna spoločnosť, národné spoločnosti verzus globálna spoločnosť, modernita, postmodernita či hypermodernita (v prvej kapitole), alebo problém holizmu a individualizmu (a individualizácie) v záverečnej ôsmej kapitole. Pri zachovaní tematického vymedzenia na klasické témy sociológie predsa len zasadzuje tieto témy do aktuálnych sociologických debát.

Ďalšou oceneniahodnou charakteristikou knihy je fakt, že sa nezameriava na práce len najvýznamnejších postáv francúzskej sociológie, zvyčajne koncentrovaných na akademických inštitúciách v Paríži, ale prezentuje výsledky prác aj globálne neznámych akademikov, pôsobiacich na menších univerzitách po celom Francúzsku. Decentralizácia optiky prináša oveľa plastickejší a vnútorne veľmi rôznorodý obraz na premeny štruktúry francúzskej spoločnosti v celom 20. a na začiatku 21. storočia.

Napriek tomu, že nejde primárne o učebnicu, je ako učebnica použiteľná, čomu pomáha aj premyslená štruktúra každej z kapitol. V každej po uvedení témy a naznačení hlavných tendencií vývoja spoločnosti v konkrétnej prezentovanej oblasti predstavuje autor najznámejšie výskumy a analýzy z každej popísanej sféry a na

konci každej necháva časť na „ďalšie premýšľanie“, kde zhŕňa spory a diskusie, ktoré sa pri reflexii uvedených oblastí vedú.

Prezentovať knihu ako učebnicu by však bolo zjednodušujúce a nevystihlo by to aj inšpiratívnosť pre akademikov, ktorý sa všetkými uvedenými témami zaoberajú. Kellerov prístup je totiž práve tým, ako sa sústreďuje na prezentácie rôznych empirických výskumov a ich vyhodnocovanie, odlišný od učebníc a ide akoby o súbor analytických štúdií ku každej z uvedených tém.

V stredoeurópskom priestore posledných dvoch dekád je kniha tiež výnimočná tým, že sa sústreďuje na tradíciu a súčasnosť francúzskeho intelektuálneho sveta, ktorý sa pod vplyvom globalizovanej angloamerickej sociológie stal v podstate neviditeľným. A práve francúzska sociológia, spôsobom akým témy analyzuje, využívaním istých metodologických nástrojov a uhlom pohľadu, sa zjavne ukazuje ako vhodnejšie východisko pri analýze súčasnej českej aj slovenskej spoločnosti, ktoré čelia od začiatku 20. storočia podobným štrukturálnym zmenám, no aj podobnej tradícii pôvodne silného a byrokratizovaného štátu. Podľa Kellera má totiž práve francúzska sociológia pre rozbor fungovania modernity najvhodnejšie vlastnosti. „Ako jediná disponuje už od polovice päťdesiatych rokov 20. storočia nástrojom na zachytenie premien sociálnej štruktúry. Tento nástroj má podobu registra socioprofesionálnych kategórií a umožňuje okrem zmien samotnej sociálnej štruktúry sledovať tiež trendy vývoja sociálnej mobility. Zároveň je používaný všetkými čiastkovými sociologickými disciplínami, takže predstavuje jednotný rámec pre skúmanie premien najrôznejších oblastí života súčasnej spoločnosti.“ (s. 12)

Výhodou knihy Jana Kellera je tiež to, že sa nesústreďuje len na prezentáciu autorov a ich výskumov, ktorí sa považujú za sociológov, ale svoj záber rozširuje aj na demografy, štatistiky, geografov, politológov, antropológov, ekonómov, historikov

a podobne, teda na rôzne vedné disciplíny, ktoré riešia tie isté témy ako sociológovia. Táto odborová pluralita však ukazuje na množstvo spoločných konceptuálnych východísk u autorov z rôznych vedných disciplín a ich blízkosť k historicky kľúčovým sociologickým témam. Vidieť vzájomnú poučenosť ľudí z rôznych disciplín, čo Kellera doviedlo k vytvoreniu plodného synergetického efektu, keď sa autori z rôznych disciplín skôr dopĺňajú, alebo korigujú v záveroch. Výsledok nakoniec nepôsobí ako boj nezmieriteľne odlišných optík, ako často vidíme u nás v boji sociologizujúcich prístupov napríklad s ekonomistickými. Samozrejme kompatibilitu, akú v knihe vidíme vo veľkej miere, spôsobila aj syntetizujúca a selektujúca práca autora knihy.

Ako bolo naznačené, kniha má viacero tematických oblastí, ktoré však prepájajú klasické otázky sociálnej štruktúry, zmeny a súdržnosti. Kniha má celkovo osem obsiahlych kapitol, rozdelených väčšinou do troch podkapitol, kde každá má ešte niekoľko vlastných podkapitol.

Prvá kapitola má skôr charakter úvodu a je to ukážka rôznych pokusov o diagnózu súčasnosti, kde sa autor vysporiada s viacerými už klasickými konceptami (postindustriálna doba, národný štát, globalizácia a podobne) a prístupmi (optimistické či kritické). Obsah tejto kapitoly je asi autormi aj témami najbližší stredoeurópskej sociológii, lebo rieši témy univerzálne, spojené s postindustrializáciou, postmodernizáciou, globalizáciou a úlohou národných štátov, pričom pracuje aj s u nás zatiaľ stále známymi autormi.

Druhá kapitola je pre celú knihu kľúčová, lebo ukazuje na premeny sociálnej štruktúry vo Francúzsku. Nejde v nej len o prezentáciu empirických výskumov, ukazujúcich zmeny v jednotlivých častiach štruktúry, ale ukazuje tu aj na konceptuálne spory o triedenie kategórií (socioprofesionálnych skupín), ich pomenovávanie a o reflexiu termínu trieda či vrstva. Nielenže vracia do sociológie tieto klasické dilemy,

vracia sa aj k pojmu ľudová vrstva, proletariát, buržoázia a ukazuje aj špecifické problémy takzvaných slobodných povolání v rámci štruktúry spoločnosti. Kapitola končí jednou z najzásadnejších otázok súčasnej sociológie (postmoderná výzva sociológii), otázke o jej súčasnej zmysluplnosti. Tá umožňuje posúdiť, teda potvrdiť alebo vyvrátiť hypotézu, že spoločnosť prešla z vertikálneho usporiadania do usporiadania horizontálneho. To znamená, že životné osudy, spôsob konania a preferencie ľudí prestávajú byť spoluurčované ich sociálnou príslušnosťou, že postupná individualizácia robí väzbu medzi sociálnou štruktúrou a konaním aktérov bezvýznamnú a že pre budovanie osobnostnej identity stráca význam sociálna identita. Tu autor zároveň upozorňuje, že ak by sa potvrdila hypotéza o radikálnom rozchode štruktúry a aktéra, sociológia by stratila podstatnú časť svojich nástrojov analýzy charakteru spoločnosti a jej vývoja, ale stratila by tiež svoje oprávnenie ako samostatná sociologická disciplína. „Prestalo by mať význam skúmať sociálnu mobilitu, lebo získaná sociálna pozícia by nevy povedala nič o životných šanciach toho, kto ju zastáva. Nemalo by význam sledovať vývoj sociálnych nerovností, pretože nerovnosť by bola nahradená nekonečnou roznosťou. ... Sociológia ako výpoveď o stave a fungovaní spoločnosti by mohla byť nahradená možno psychológiou osobnosti, ale určite by ju nahradila vážne či humorne poňatá beletéria.“ (s. 128) Pre sociológiu v strednej Európe, kde sa záujem o klasické otázky sociológie stále znižuje z tohto vyvstáva otázka, či je u nás sociológia ešte vlastne sociológiou.

Tretia kapitola sa venuje téme práce a zamestnania. Pri tejto tiež už klasickej téme sociologických analýz zaujme asi najviac časť o prekarizácii, ktorá sa do stredoeurópskeho analytického prostredia priniesla najmä cez angloamerických autorov na prelome tisícročí. Keller však ukazuje históriu tohto pojmu aj spôsobmi jeho analýz

zy vo Francúzsku už od konca sedemdesiatych rokov 20. storočia a spája pojem s ďalším termínom – pracujúca chudoba. Táto kapitola je zaujímavá najmä podobnosťou procesov oslabovania zamestnaneckých pozícií vo Francúzsku, čo sa veľmi podobá aj situácii v takzvaných postkomunistických krajinách a týmto v podstate robí koncept postkomunizmu irelevantný, keďže vidieť podobné procesy v západnej aj východnej časti súčasnej Európskej únie.

Štvrtá kapitola sa venuje sociológii organizácie, čo pripomína inú staršiu Kellerovu knižku. Obsahom sa však sústreďuje na špecifiká tradície sociológie organizácie vo Francúzsku, kde sa v povojnovom období táto línia oddelila z pôvodne širšie chápanej sociológie práce. Ako uvádza, existuje tu v dvoch základných podobách – ako štúdium fungovania organizácií v oblasti štátnej správy a verejnej sféry a ako štúdium organizácie súkromných firiem. Práve prenikanie foriem riadenia a organizácie súkromných firiem aj do verejného sektora sú ďalším z veľmi inšpiratívnych častí knihy pre reflexiu situácie v stredoeurópskom priestore. A to aj napríklad pri analýze akademického prostredia, keď aj u nás stále intenzívnejšie prenikajú do verejných inštitúcií princípy tzv. nového manažmentu, teda princípy kvantitatívnej evaluácie, inými slovami kultúra vyčísliteľných výsledkov, čo ukazuje na proces postupného presadzovania ekonomizmu do celého sociálneho systému. „Nová doktrína riadenia verejnej sféry vychádza z predpokladu, že verejná správa sú neproduktívne náklady, ktoré je treba minimalizovať znižovaním počtu úradníkov, rastom efektivity práce a privatizáciou.“ (s. 179) Jedným z Kelleroých záverov v diskusii je, že sociológia organizácie aj v súčasnosti dokazuje, že priestor pre individuálnu slobodu nie je neohraničený. „Ihrisko je a zostáva hierarchicky usporiadané a platia na ňom pravidlá, ktoré možno síce najrôznejšími spôsobmi využívať, zneužívať a obchádzať, nemožno ich však ľubovoľne konštruovať

a rekonštruovať prakticky z ničoho. Sú výsledkom minulých hier a v nemalej miere predurčujú, kto bude môcť v akom postavení voliť aké tahy.“ (s. 192)

Piata kapitola sa venuje škole a vzdelaniu a podobne ako predchádzajúce tieto témy zasadzuje do zmien v sociálnej štruktúre francúzskej spoločnosti. Táto kapitola obsahuje aj históriu a popis vytvárania súčasného systému vzdelávania a profesionálnej prípravy vo Francúzsku, čo je vzhľadom na veľmi špecifický model a zložitý systém vzťahov medzi rôznymi druhmi vzdelávania vo Francúzsku neodmysliteľná podmienka zrozumiteľnosti textu. Ide zároveň o kapitolu, ktorá ukazuje dlhú historickú kontinuitu výskumu od počiatkov modernej sociológie vo Francúzsku, zosobnenej Emilom Durkheimom. Jadrom kapitoly je však rozbor rôznych hodnotení demokratizácie školstva v druhej polovici 20. storočia, napríklad Bourdieuh a Boudonových odlišných interpretácií toho istého procesu. V záverečnom zhodnotení sa však Keller zjavne viac prikláňa k Bourdieuhu skeptickejšej predstave, že „demokratická škola mení aristokratické privilégiá na meritokratické práva, čím poskytuje zvýhodneným vrstvám to najväčšie zo všetkých privilégií – nevyzerať ako privilegovaní.“ (s. 219)

Šiestou je kapitola o zmenách v rodinnom živote. Táto kapitola je asi najviac štatisticky podložená, no doplnená je aj popisom rôznych špecifických právnych noriem, ktoré rodinný život regulujú. Aj pri tejto téme naznačuje štrukturálne súvislosti rodinného života, teda spätosť sociálnych praktík a vzťahov v rodine a medzi-generačných vzťahov so sociálnym postavením. Ide o najkratšiu kapitolu v rámci knihy, pravdepodobne aj preto, že časť súvisiacich tém je už obsiahnutý v iných kapitolách.

Siedmou kapitolou je popis francúzskej tradície sociológie mesta. Táto kapitola ukazuje ako francúzska sociológia a urbanizmus spätne hodnotia rôzne progra-

my na koncentráciu obyvateľstva do miest a plány urbanizácie Francúzska. A ako došlo k vytvoreniu známeho problému „predmestí“, ktorý poznáme najmä vďaka správam o revoltách a kriminalite, spojených najmä s potomkami prisťahovalcov. Venuje sa aj téme gentrifikácie, ktorý však do francúzskej vedy prišiel z anglofónneho prostredia. Ako celok kapitola poukazuje na stálu aktuálnosť klasických sociologických otázok, ktoré podľa Kellera sprevádzajú francúzsku sociológiu od jej počiatkov – ide o stav sociálnej integrácie a mechanizmy sociálnej regulácie. „Práve na vývoji mesta sa názorne ukazujú trhliny v celistvosti spoločnosti, ktorá sa o sebe domnieva, že je integrovaná do takej miery, že môže slúžiť ako spoľahlivý základ pre začlenenie akéhokoľvek počtu novoprichádzajúcich.“ (s. 280)

Záverečnou ôsmou kapitolou je vyhodnotenie prítomnosti dedičstva E. Durkheima vo francúzskej sociológii až do súčasnosti. Keller to ilustruje na základe prác, ktoré riešia otázku sociálnej súdržnosti (integrácie) a s tým súvisiacich tém, ako je napríklad vylúčenie a reakcie vylúčených na exklúziu, na zhodnotenie krízy integrácie, od čoho prechádza k problému sociálnej regulácie a individualizmu ako súčasť moderného života. Durkheimovo dedičstvo popisuje v samostatnej podkapitole venovanej konceptu *homo sociologicus* a termínu habitus P. Bourdieua. Na príklade tejto teórie ukazuje na možnosti súčasnej sociológie vysporiadať sa s individualizmom ako kánonom modernej spoločnosti.

Táto reflexia človeka sociologického je zároveň aj záverom knihy, ktorá ukazuje na vysokú mieru kontinuity vo francúzskej sociológii od jej počiatkov až do súčasnosti, a to predovšetkým kladením si klasických otázok a využívania kľúčových princípov sociologického uvažovania. Prostredníctvom priblíženia súčasných francúzskych autorov Keller ukazuje nepriamo na silnú inšpiratívnosť zakladateľa modernej francúzskej sociológie Emila Durkheima a na

dôležitosť kritických debát o konceptuálnych a metodologických východiskách sociológie.

Miroslav Tížik
Sociologický ústav SAV, v. v. i., a Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
miroslav.tizik@savba.sk

Dashun Wang, Albert-László Barabási:
The Science of Science

Cambridge, Cambridge University Press
2021, 303 s.

Tato kniha reprezentuje shrnutí poznatků nově vznikajícího interdisciplinárního směru science of science (tedy „věda o vědě“), který buduje na tradičnějších oborech sociologie vědy, ekonomii a managementu vědy, filosofii vědy, knihovnických a informačních studiích, bibliometrii a scientometrii a kombinuje je s kvantitativními metodami, často pocházejícími z informatiky či fyziky. Tento nový směr se tedy pokouší o syntézu předchozích disciplín a snaží se nabídnout novou hodnotu skrze kvantitativní zkoumání trendů na velkých datasech pomocí nových statistických metod – možnosti, které se vědecké obci otevřely teprve v posledním desetiletí. Zatímco mnoho výsledků spojovaných s nálepkou science of science má spíše deskriptivní charakter, autoři se již v předmluvě snaží vzbudit naděje, že poznatky tohoto směru budou užitečné pro efektivnější nastavení vědeckých politik, pomohou vědeckým nakladatelstvím lépe rozpoznat a ocenit vědecké přínosy a výzkumníkům samotným pomohou lépe optimalizovat jejich kariéry. Tento interdisciplinární a kvantitativně orientovaný přístup je vidět i na trajektoriích autorů samotných, kteří oba svým výzkumným tréninkem pocházejí z fyziky, přičemž Albert Barabási se dříve proslavil svými objevy v síťové vědě (network science). Možná i to jim umožňuje přistupovat ke zkoumání vědy samotné jiným a originálním způsobem, kdy se snaží